

ΣΦΕΤΕΡΙΣΤΕΣ ΚΑΙ ΤΕΧΝΗ

Η ζωγραφική τον 10ο αιώνα στο Βυζάντιο

Επίκαιροι προβληματισμοί

ΝΙΚΗ ΚΑΛΤΣΟΓΙΑ-ΤΟΥΡΝΑΒΙΤΗ

Προς το τέλος του 2013 κυκλοφόρησε με τίτλο Σφετεριστές και Τέχνη. Η ζωγραφική τον 10ο αιώνα στο Βυζάντιο, (Οι εκδόσεις των Φίλων, Αθήνα) το βιβλίο του γνωστού ζωγράφου-αγιογράφου, ποιητή και ιστορικού της τέχνης Νίκου Κακαδιάρη, για τη ζωγραφική του 10ου αιώνα στο Βυζάντιο. Εκτός από το θαυμασμό για την καλαισθητή αυτή έκδοση, το βιβλίο αυτό είναι μια μεγάλη προσφορά για τη σπουδή της ιστορικής πορείας του ελληνικού πνεύματος μέσα από την τέχνη, όπως αυτή διαπλέκεται με την εξουσία στις ιστορικές περιόδους της βυζαντινής αυτοκρατορίας.

Αν και η ιστορική του έρευνα, όπως δηλώνει, αναφέρεται κυρίως στο 10ο αιώνα, εντούτοις αναδεικνύει την επίδραση που άσκησε η βυζαντινή τέχνη και μετά την κατάρρευση της Βυζαντινής αυτοκρατορίας το 15ο αιώνα με την άλωση της Κωνσταντινούπολης στην αναγεννησιακή τέχνη της Δύσης. Ιστορικά πολεμικά γεγονότα, ίντριγκες και συγκρούσεις Εκκλησίας και αυτοκρατορικής εξουσίας για την κατάκτηση της εξουσίας συμπορεύονται με μορφές τέχνης, και κυρίως αγιογραφίας, ενώ παράλληλα δίνεται και ο ευρύτερος κοινωνικός περίγυρος. Η από την παράθεση πλήθους αγιογραφιών στην έκδοση αυτή, δίνει στον αναγνώστη τη δυνατότητα να μπει στο μεγαλοπρεπή, ιερό χώρο της βυζαντινής αγιογραφίας, επιβλητικό και απόκοσμο και να τον δει και με τα μάτια δημιουργού, δηλαδή του ίδιου του συγγραφέα Νίκου Κακαδιάρη, που με την ιδιότητα του ζωγράφου-αγιογράφου δίνει ευαίσθητες και γεμάτες σεβασμό για την τέχνη της εικονογραφίας αναλύσεις. Όλα αυτά αναδεικνύουν όλη τη μεγαλοσύνη της τέχνης αυτής που προσεγγίζει το Θείο, το ιερό, μέσα από την ίδια του την απεικόνιση.

Με τις τεκμηριωμένες ιστορικές αναφορές στις δαιδαλώδεις και γεμάτες αντιπαλότητες, δολοπλοκίες στην ιστορική διαδρομή του Βυζαντίου, αλλά και με τις κοινωνιολογικές αναφορές –κοινωνικά, οικονομικά δεδομένα- προσθέτει ένα σημαντικότατο έργο στην ήδη πλούσια βιβλιογραφία για την ιστορία του Βυζαντίου, με απόλυτο ρεαλισμό και χωρίς εθνικές εξάρσεις για την κατανόηση της μεγάλης αυτής αυτοκρατορίας και τη σχέση της με το ελληνικό πνεύμα και την οικουμενική του διάσταση.

Όμως η ίδιο αυτή αξιοθαύμαστη προσφορά του βιβλίου αυτού στην ιστορία και τον πολιτισμό του Βυζαντίου, επιτρέπει στον αναγνώστη, όπως άλλωστε υπαινίσσεται και ο εύστοχος τίτλος του, να δει τη βαθύτατη πολιτική λειτουργία της τέχνης, εδώ της αγιογραφίας, στην ιστορικότητά της. Τη δυνατή σχέση της για τη χειραγώγηση των μαζών και τη χρήση της από τους εκάστοτε ισχυρούς, να τη χρησιμοποιήσουν ως ιδεολογία, στην υπηρεσία των δικών τους επιδιώξεων. Και οι ισχυροί κατά την περίοδο της βυζαντινής αυτοκρατορίας ήσαν οι ίδιοι οι αυτοκράτορες, αλλά, όπως αναφέρει, και διάφοροι πτελούχοι πολιτικοί ή στρατιωτικοί οι οποίοι χρηματοδοτούσαν την ανέγερση ναών με σκοπό την ενδυνάμωση της εξουσίας αφ' ενός και αφ' ετέρου την επίδειξη ενδιαφέροντος του κράτους σε μακρινές περιοχές. (σ. 33) «Συχνά, απ'

τους ρωμαϊκούς χρόνους, γράφει, ο αυτοκράτορας έχει κοσμική και θρησκευτική εξουσία (Αύγουστος) ώστε το ιερό πρόσωπό του στο Βυζάντιο αποκτά Χριστιανική αγιότητα. Είναι μοναδικός όπως ο Θεός και οικουμενικός αφού κυβερνά τον τότε γνωστό κόσμο, διαδίδοντας έτσι την ιδέα της καθολικότητας.

Σε ψηφιδωτά και χειρόγραφα αλλά και τοιχογραφίες, οι παραστάσεις των αυτοκρατόρων χαρακτηρίζονται από λαμπρά ρούχα, διάλιθα και πολυτελή. Είναι αυστηροί και απόκοσμοι κι' ως εκ τούτου, δίκαιοι και απρόσιτοι... Όμοια και απόκοσμα, όπως η παρουσία του Θεού. ...

Η θεοκεντρική αντίληψη περί αυτοκράτορος ως κέντρου διοικητικής οργάνωσης, δημιούργησε τη βεβαιότητα περί αιωνίου ζωής της αυτοκρατορίας στη λαϊκή συνείδηση. Καλλιιεργήθηκε ιδιαίτερα απ' τους ανατολικούς λαούς (π.χ. Ασσύριοι, Βαβυλώνιοι, Πέρσες κλπ.) και διέπονται από ένα μυστικισμό. 'Άλλωστε, εκεί στηρίχθηκε η Ρωμαϊκή περιβολή του μύθου της θεοποιημένης μορφής του αυτοκράτορα.» (σ. 41-42. βλ. εικόνα αυτοκράτορα Νικηφόρου Φωκά σ. 41). Και συνεχίζει «... ο Νικηφόρος Φωκάς ζήτησε από την Εκκλησία την αγιοποίηση των στρατιωτών που έπεφταν στα πεδία των μαχών. Διαπιστώνεται επίσης ότι οι ναοί διακοσμούνται με μορφές στρατιωτικών αγίων και μάλιστα στο ύψος του πιστού.» (σ. 55) Ακόμα και η ανωνυμία των μεγάλων δημιουργών, για πολλούς αιώνες υπηρέτούσε κι' αυτή σκοπιμότητες και το μονοπώλιο της εξουσίας στις διάφορες διαβαθμίσεις της. Συνειδητή εκμετάλλευση αυτής της ιερής σχέσης, που μπορεί να έχει ο άνθρωπος με το Θείο. Μια αντιπαράθεση της ελληνικής κλασικής τέχνης της ναοδομίας και των γλυπτών αναδεικνύει το ελεύθερο, δημοκρατικό αρχαίο πνεύμα.

Η αξία όμως του βιβλίου αυτού του Νίκου Κακαδιάρη, από την οπτική της αξιοποίησης ή και σκόπιμης θέσης της αγιογραφίας, στην κοινωνική της λειτουργία, παίρνει μια ξεχωριστή διάσταση ιδιαίτερα στη σημερινή παγκοσμιοποιημένη εποχή μας, που τη χαρακτηρίζει η «επιστροφή του Θεού», όπως είναι ο τίτλος του μεγάλης απήχησης βιβλίου του Gilles Kepel, Η επιστροφή του Θεού (La Revance de Dieu, 1991), στο οποίο με σοβαρή έρευνα παρουσιάζεται η τάση επιστροφής της αξίας της θρησκείας, με την εμφάνιση από τη δεκαετία του '70, κινήσεων στο χώρο του χριστιανισμού, του ιουδαϊσμού και του μουσουλμανισμού. Λίγα χρόνια αργότερα το βιβλίο του Samuel Huntington Η σύγκρουση των πολιτισμών και ο ανασχηματισμός της παγκόσμιας τάξης (σε ελληνική μετάφραση του 1998, του βιβλίου του που εκδόθηκε σ' αγγλικά το 1996, το θέμα αυτό αποτελεί το κεντρικό ζήτημα της πολιτικής επικαιρότητας. Ιδιαίτερα μετά την τρομοκρατική επίθεση ισλαμιστών στους Δίδυμους Πύργους της Νέας Υόρκης, το Σεπτέμβριο του 2001 και τα τρομοκρατικά χτυπήματα και σε άλλες δυτικές κοινωνίες. Η Αραβική Άνοιξη, που εκδηλώθηκε με αφορμή την πυρπόληση για λόγους διαμαρτυρίας ενός Τυνησίου το Δεκέμβριο του 2010 και εξαπλώθηκε μ' ένα κύμα διαδηλώσεων και εξεγέρσεων

στην Αίγυπτο, την Τυνησία, τη Συρία, την Υεμένη, που τόσες ελπίδες γέννησε για τη δημοκρατία και τις ελευθερίες στον αραβικό κόσμο, και η σημερινή τραγική πραγματικότητα της κατάρρευσης κάθε έννοιας ανθρωπισμού και δικαιωμάτων και τις ακραίες εγκληματικές ενέργειες των τζιχαντιστών και στις χώρες του Ισλάμ, όπου ήδη κατόρθωσαν δημιουργήσουν χαλιφάτα τζιχαντιστών. Αλλά και στη Δύση, στην οποία ζουν σήμερα εκατομμύρια μουσουλμάνοι, επανήλθαν στη σκηνή του κόσμου οι θρησκευτικές αγριότητες του παρελθόντος. Πριν από χρόνια το γκρέμισμα του μεγάλου αγάλματος του Βούδα από τους αφγανούς ταλιμπάν είχε σκοπό την αποκοπή της ιερής μνήμης του λαού από τη θρησκεία του. Δηλαδή της μνήμης που συνέχει τις κοινωνίες. Και είναι χαρακτηριστικό ότι με τα ίδια τα υλικά των γκρεμισμένων μνημείων οικοδομούνται και στους ίδιους τόπους οι νέοι ναοί λατρείας.

Και σήμερα, στην κορύφωση της μισαλλοδοξίας των τζιχαντιστών, των ακραίων αυτών μουσουλμάνων, που εκδηλώνεται με απάνθρωπες τρομοκρατικές ενέργειες και εγκλήματα, όχι μόνο στις μουσουλμανικές χώρες, αλλά και στα μητροπολιτικά κέντρα της Δύσης, «η σύγκρουση των πολιτισμών» και «η επιστροφή του Θεού» είναι γεγονός. Όμως επιστροφή Θεού τιμωρού. Και όχι λυτρωτή από τη φτώχεια, την ανέχεια, την αδικία. Όχι Θεού της Ειρήνης. Σήμερα «κεφάλια κόβονται και στη συνέχεια παίζεται ποδόσφαιρο με αυτά.. Άνδρες σταυρώνονται επειδή αρνήθηκαν να απαρνηθούν το Χριστό.. Εκκλησίες καίγονται, σταυροί απομακρύνονται από τις εκκλησίες... Οι κίνδυνοι σήμερα είναι: «το δέλεαρ του Δυτικού υλισμού» από τη μια πλευρά, και «ο βάνουσος ισλαμικός εξτρεμισμός». Ο ένας σκοτώνει τη «σάρκα» και ο άλλος τη «ψυχή» (από την ομιλία του Δημητρίου El Khoury, προέδρου των ελληνορθοδόξων του Λιβάνου, 2014). Αλλά και η σύγκρουση ακραίων μουσουλμανικών δογμάτων με άλλα ειρηνικά δόγματα της ίδιας θρησκείας είναι εξ' ίσου βίαιη, όπως δείχνει η ανελέητη καταστροφή μουσουλμανικών ναών, αλλά και οι απαχονισμοί μουσουλμάνων που ασπάζονται τα ειρηνικά δόγματα της ίδιας θρησκείας.

Οι απάνθρωπες εκτελέσεις ομήρων από Τζιχαντιστές στις εμπόλεμες ζώνες της Συρίας και αλλού, που ανεβαίνουν στο διαδίκτυο και κυρίως η άγρια δολοφονία των σκιτσογράφων του σατυρικού περιοδικού Charlie Hebdo στο Παρίσι στις 7 του μηνός, η οποία συγκλόνησε τη Δύση, που πένθησε σύσσωμη το χαμό τους και έστειλε απανταχού ένα μήνυμα ανθρωπίνων δικαιωμάτων και κυρίως ελευθερίας της γνώμης, είναι οι πλέον ακραίες εκδηλώσεις της επιστροφής του Θεού με αποτρόπαιο πρόσωπο. Αλλά κυρίως του Τέλους της Πολιτικής, που βιώνει ολόκληρη η Δύση, αλλά και ο κόσμος. Δηλαδή του τέλους της επίλυσης των διαφορών μέσα από όργανα, εθνικά και διεθνή και με διαδικασίες και αρχές σεβασμού των δικαιωμάτων ατόμων και πολιτισμών και της παράδοσης αυτών των οσίων και ιερών στα οικονομικά κέντρα στη σημερινή εποχή της Παγκοσμιοποίησης και του άκρατου φιλελευθερισμού.